

Forum

Toplu Sözleşme Pazarlığını Etkileyen Değişkenler

Fikret SAZAK*

Giriş

Düşünür diyor ki “her şey görüldüğü gibi olsaydı, araştırmaya, bilime gerek olmazdı.” Bir toplu iş sözleşmesi (TİS) pazarlığı asıl olarak, yasal olarak ve görünürde işçi sendikası ile işveren veya işveren sendikası arasında yürütülen bir süreçtir. Bu ön plandaki, görünen resimdir. Aslında toplu pazarlık sürecinin pek görünmeyen arka planında başka bir resim vardır. Bu resim toplu pazarlık sürecini doğrudan ve dolaylı etkileyen ekonomik, sosyal, siyasal, demokratik başta olmak üzere bir dizi değişkeni içerir. Gerek işçi sendikası, gerekse işveren veya işveren sendikası toplu pazarlık sürecine çoğunluğu verili nitelikteki bu değişkenler ile oturlar. Bu yazıda, bir toplu pazarlık sürecini etkileyen çok sayıdaki bu değişkenden temel nitelikte olanları ele alınacaktır.

Ekonomik Gelişmeler

İTİS pazarlık süreçlerinde ekonomik gelişmeler oldukça belirleyicidir. Küresel ölçekteki gelişmelerle doğrudan ilişkili olarak ulusal düzeyde temel ekonomik gelişmeler, makro göstergeler ile sendikanın TİS pazarlığını yürüttüğü sektördeki temel göstergeler de TİS pazarlık sürecini etkileyen temel değişkenlerdir.

Makroekonomik Göstergeler

TİS pazarlık süreci başladığında ülke ekonomisinin durumu da bu süreci çok etkiler. TİS pazarlık sürecinde ülke ekonomisindeki büyüme oranları, milli gelir ve kişi başına gelirdeki artış seyri, sanayi üretim endeksi, sanayide kapasite kullanım oranlarının eğilimi, enflasyon oranları vb. ekonomik göstergeler de önemli unsurlardır.

Elbette ki, ekonomideki büyüme ve kişi başına gelirdeki artışı miktarları, yürürlük süresi biten TİS sürecinde gerçekleşmiş olan enflasyon ile pazarlığı yapılan TİS sürecindeki olası-öngörülen enflasyon oranları sendikanın TİS masasına getireceği teklifin hazırlanması açısından çok önemli değişkenlerdir. Gerçekleşmiş olan reel ücret aşınmasını telafi etmek, olası aşınmanın önüne geçmek, gerçekleşen milli gelir ve kişi başına gelir artışından işçilere pay almak açısından bu göstergeler baz alınacaktır. Büyüme, kişi başına gelir göstergelerinin pozitif düzeyi TİS pazarlığına temel olacak sendikanın teklifinin de düzeyini şekillendirecektir.

* Dr., Sendika eğitimcisi

Ancak, bunun da ötesinde, yukarıda belli başlılarını saydığımız makroekonomik göstergelerin pozitif seyri ile negatif seyri, TİS pazarlık sürecinde sendikaların pazarlık mücadelesini olduğu kadar, bu mücadeleye ilişkin olarak toplumsal desteğini de farklı etkileyecektir. Göstergelerin pozitif seyri sendikaların konumunu güçlendirecek, TİS taleplerine güçlü bir meşruiyet ve destek sağlayacaktır. Negatif seyir ise sendikaların ister istemez pazarlık sürecindeki etkinliğini, alacağı toplumsal desteği olumsuz etkileyebilecektir.

Sektördeki Göstergeler

TİS pazarlık sürecini etkileyen ekonomik koşullardan biri de ülke ekonomisindeki makro göstergelerin yanı sıra, sendikaların örgütlü olduğu sektördeki (işkolundaki) göstergelerin seyridir. Çünkü ülke ekonomisindeki makro gelişmeler, çoğu zaman sektörel düzeye bire bir yansımaya sahiptir. Ülke ekonomisi büyürken, sektördeki büyüme negatif olabilir. Sanayii sektörlerinde genel olarak kapasite kullanım oranları artarken, alt sektörde kullanım oranları düşebilir.

Örneğin, TÜİK'in açıkladığı verilere göre Türkiye ekonomisi son çeyrekte yüzde 3'ün üzerinde büyümüştür. Önceki çeyreklerde de büyümüştür. Ama aynı dönemlerde bir önceki yıla göre turizm sektöründe çok ciddi bir daralma vardır.

Bu nedenle, TİS pazarlık süreci başladığında sendikaların örgütlü olduğu sektördeki büyüme ve kapasite kullanım oranları da TİS pazarlık sürecinin etkileyecek bir ekonomik değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Tabii ki, sektördeki büyüme, kapasite kullanım oranı, ihracat gibi verilerin pozitif seyri TİS sürecinde sendikaların elinin güçlü olmasını, daha doğrusu masada sendikayı güçlendirecek, taleplerinin meşru ve dayanaklı kılabilecek bir unsurdur.

Ücret, Geçim, Yoksulluk Göstergeleri

Toplu pazarlık sürecinde değişkenlerden biri de, ülkedeki ortalama ücret, asgari ücret düzeyleri ile yoksulluk, açlık ve ortalama geçim göstergeleridir. Ülkedeki ortalama ücretler, ücretlerin reel seyri, sadece sendikaların TİS teklifindeki ücret artış oranlarını belirlemede bir unsur olmaz, aynı zamanda toplu pazarlık sürecinde sendikaların etkinliğini de etkiler. Çünkü, ortalama ücretler ister istemez bir baz oluştururken, ücretlerin reel olarak yukarı doğru seyri sendikaların TİS masasındaki etkisini de olumlu etkileyecektir. Yine, asgari ücretin miktarı, asgari ücretteki artış oranları da süreçte etkili olacak unsurlardır.

Ücretlerin dışında, toplu pazarlık sürecindeki açlık ve yoksulluk göstergeleri de belirleyicidir. Yani, açlık ve yoksulluk rakamları, hem sendikaların toplu pazarlık teklifini oluştururken bir temel veri, hem de TİS pazarlık sürecinde bir önemli dayanağı olacaktır.

İşsizlik

Kapitalizmde işverenler açısından “yedek işgücü ordusu“ olarak da nitelenen işsizliğin düzeyi, niteliği de TİS pazarlık sürecini etkileyen çok önemli bir değişkendir. Bu nedenle işsizlik her ne kadar ekonomik (ve sosyal) bir olgu olsa da, TİS sürecini etkileyen değişkenler sınıfında ayrı bir başlık altında değerlendirilmektedir. Çünkü, kapitalizmin bir üretim biçimi ve ilişkisi olarak başat hale gelmesinden (sanayi devrimi ve özgür-ücretli emeğin ortaya çıkışı) beri işsizler ordusu işverenlerin işçilerle, sendikalarla pazarlıklarında-güç mücadelelerinde en önemli kozları olmuştur. Bu nedenle kabul etmek gerekir ki, kapitalizmde hem sistemin doğası gereği, hem de kar hadlerinin yüksek tutulması isteği gereği “ tam istihdam” bir hedef olmadığı gibi, olamaz da. ABD’li romancı John Steinbeck’in Gazap Üzümleri adlı romanında ABD’de kapitalist çiftlik sahiplerinin işçileri düşük ücrete razı etmek için işsizliği 19.yüzyılda nasıl kullandıklarını anlatır.

TİS süreçlerinde işsizlik, sendikaların ücret ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi taleplerine karşı işverenlerin kullandığı en büyük koz olmuştur. “ Dışarıda bu ücrete çalışacak yüzbinlerce işsiz var” sözü TİS masalarında sendikaların en fazla duydukları söz olmuştur.

TİS pazarlık süreci başladığında ülkedeki işsizliğin oranı TİS masasında sendikaların pazarlık gücünü etkileyen bir değişkendir. İşsiz sayısındaki, başka anlamıyla yedek iş gücü ordusundaki her bir artış sendikaların toplu pazarlık gücünü azaltan bir artıştır. Bu nedenle, yeri gelmişken belirtmek gerekir, sendikaların ülkeyi yönetenlerden istihdam artırıcı politikaları üretip uygulamaya koymalarını bir demokratik baskı grubu, emek örgütü olarak talep etmeleri ülkedeki işsizlik gibi en temel ekonomik, sosyal sorunun çözülmesini sağlamak kadar, TİS masalarında pazarlık gücünü artırmak açısından da önemlidir.

Sosyal (Toplumsal) Durum

Sosyal (toplumsal) ve siyasal değişkenler de toplu pazarlık sürecini doğrudan etkileyen unsurlardır. Toplu pazarlık sürecini etkileyen sosyal (toplumsal) değişkenden söz ederken birbiriyle ilişkili, birbirine geçmiş bazı toplumsal unsurlardan söz ediyoruz.

Bunlardan ilki “ toplumda tepki veya tepkisizlik “ durumudur. Sözü edilen toplu sözleşme pazarlık sürecinde toplumsal düzeyde genel bir hareketliliğin, devingenliğin olup olmaması durumudur. Toplumsal olarak sessizlik dönemleri (tepkisizlik), genel olarak toplumsal muhalefetin minimum seyrettiği dönemlerdir ki, toplumsal olarak her hak arayan kesim açısından olumsuz bir durumdur. Dolayısıyla, toplu pazarlık sürecinde de toplumsal sessizlik, tepkisizlik dönemleri bu süreçte sendika açısından olumsuz bir toplumsal durumdur.

Bir diğer sosyal durum da, yukarıda sözünü ettiğimiz toplumsal ses veya sessizlikle de ilişkili olarak, toplumun örgütlülük düzeyidir. Toplumda örgütlülük

düzeyinin (sınıfsal, mesleki, gençlik, demokratik, kitlesel vb. örgütlenme) yüksekliği (örgütlü toplum olma düzeyi) toplu pazarlık sürecinde sendikayı etkin-güçlü kılan bir süreçtir.

Kısaca, sosyal durum, toplu pazarlık sürecindeki sosyal iklim değişkenidir. Örgütlü hak aramaya, toplumsal dayanışmaya yukarıda sözünü ettiğimiz unsur çerçevesinde sosyal iklimin elverişli olup olmaması durumudur.

Demokratik Koşullar

Bir toplu iş sözleşmesi pazarlığını etkileyen değişkenlerden biri de TİS pazarlığının gerçekleştiği dönemde ülkede olağan demokratik bir dönemin olup olmadığı ve-veya Anayasa ve yasalarda öngörülen demokratik hakların kısmen veya tamamen kullanıp kullanılmadığı durumudur.

Örneğin, grev hakkının etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı, toplantı, gösteri, yürüyüş, kitlesel basın açıklaması gibi demokratik eylemlerin özgürce gerçekleştirilip gerçekleştirilemediğidir. Çünkü bu demokratik haklar, TİS pazarlık sürecinde kamuoyu oluşturmak, üretimi doğrudan ve dolaylı etkileyerek işveren üzerinde demokratik baskı oluşturabilecek demokratik, meşru, yasal eylemliliklerdir.

Kabul etmek gerekir ki, sendika, TİS pazarlık sürecinde bu hakları kullanmaya ihtiyaç duysun veya duymasın, demokratik hakların özgürce kullanılabilirdiği olağan demokratik dönemlerde TİS pazarlığında süreçte daha etkin-güçlü bir konumdadır.

Yasaların Çizdiği Çerçeve

TİS pazarlık sürecindeki bir başka önemli değişken de, sadece çalışma yaşamını, sendikal hak ve özgürlükleri değil, bu alanlar ile kesişik alanları ve temel hak ve özgürlükleri düzenleyen yasaların çizdiği çerçevedir. İlk olarak, Anayasa'dan başlayarak, İş Yasası, Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Yasası, Sosyal Güvenlik Yasası, İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası, Dernekler Yasası, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası, Borçlar Yasası başta olmak üzere bir dizi yasanın çizdiği çerçeve TİS pazarlık sürecinde sendikanın pazarlık gücünü olumlu ya da olumsuz etkileyen koşulları belirler. İkinci olarak bu yasalar, toplu iş sözleşmesi pazarlığının hem işveren, hem de sendika açısından kapsam ve sınırlarını belirler.

Sendikanın Gücü

Toplu sözleşme pazarlık sürecinde bir başka önemli değişken de sendikanın gücüdür. Sendikanın gücünü belirleyen temel unsurlardan birkaçı şöyle sıralanabilir:

Sendikanın Toplam Üye Sayısı

Sendikanın toplam üye sayısının-yani örgütlülük düzeyinin- toplu pazarlık sürecinde önemli bir etkisi vardır. Toplam üye sayısı toplu pazarlık masasındaki ağırlığını artırır. Örneğin; 10 bin üyeli bir sendika ile 100 bin üyeye sahip bir sendikanın toplu pazarlık masasındaki ağırlığı aynı değildir. Çünkü üye sayısının çokluğu ilerleyen zamanlarda toplu iş sözleşmesi mücadelesinde sendikanın gereksinim duyduğu güç unsurlarını (kitlesel dayanışma, temsil gücü, ekonomik güç vb.) sağlamada önemli olacaktır. Ayrıca, kabul etmek gerekir ki, sendikanın toplumsal etkinliği, kitlesel harekete geçirici gücü, yönetsel ve siyasal süreçlerdeki etkinliği temsil ettiği kitlenin büyüklüğü ile de ilgilidir.

İşyerindeki Üye Sayısı

Sendikanın toplu üye sayısı kadar, işyerindeki üye sayısı da önemlidir. Çünkü toplu pazarlık mücadelesi sürecinde hayata geçireceği gerek üretimi doğrudan etkileyen demokratik-meşru-yasal eylemliliklerinde, gerekse, bir grev oylaması durumunda ve daha önemlisi, olası bir grevin gerekli etkiyi oluşturmada işyerindeki üyesi işçilerin toplam çalışan içindeki oranı önemli bir etkidir. Üye işçi sayısının toplam çalışan içindeki oranı ne kadar yüksekse toplu sözleşme pazarlığında sendikanın etkinliği o kadar yüksek olacaktır.

Tabii ki, TİS'teki kapsam gereği sendika üye ol(a)mayan çalışanlar da, TİS pazarlık sürecinde, sonuçta sınıf kardeşleri olan sendika üyesi işçilerin TİS mücadelesini, sınıf dayanışmasının bir gereği olarak doğrudan ve dolaylı destekleyeceklerdir. Ancak, yukarıda belirttiğimiz gibi, sendika üyesi işçilerin oranının yüksekliği TİS sürecinde hem psikolojik olarak hem de fiili olarak sendikanın TİS masasında gücünü artıran önemli bir etkidir.

Sendikanın İşyerindeki İç Örgütlülük Düzeyi

TİS pazarlık sürecinde sendikanın gücünü oluşturan unsurlardan bir diğeri ise sendikanın işyerindeki “ iç örgütlenme düzeyidir.” Yani, işyerindeki üyelerinden ne kadarını iç örgütlenme süreçlerinden geçirerek “kendiliğinden işçi”den “kendisi için işçiye” dönüştürdüğüdür. Kendisi için işçi” sınıf ve sendika bilincine sahip, işçi-emekçi dayanışmasının bilincinde olan sendikal çalışma ve mücadeleye katılmaya istekli sendikal aktivist işçi demektir.

İç örgütlülük etkinlikleri ise “ sistemli eğitim amaçlı toplantılar (seminer, konferans, panel, işyeri toplantıları)”, “eylemlilikler” “dayanışma etkinlikleri” olarak sıralanabilir. Tabii ki, bunlara başta internet olmak üzere, yeni kitle iletişim ve bilgi üretim ve paylaşım araçları yapılan etkinliklerde katılabilir.

TİS pazarlığı, mücadelesi yapılan işyerinde sendika ne kadar yoğunlukta sendika içi örgütlenme çalışmaları yaparak TİS sürecine başladıysa, gerek TİS masasında gerekse olası mücadele süreçlerinde o kadar güçlü olacaktır.

TİS Sürecinde Tabanın Söz Sahipliği

Toplu pazarlık sürecinde sendikanın gücünü etkileyen bir diğer unsur ise sendikanın teklifinin oluşturulmasından başlayarak, TİS sürecinde tabanın söz ve karar sahipliğidir. Bu süreçte sendika içi demokratik katılım süreçleri ne kadar işletilir ve taban-işçi-üye süreçteki kararlarda ne kadar söz sahibi olursa sendika toplu pazarlık sürecinde o kadar güçlü olur.

Tabanın, üyenin katılımı, TİS teklifinin hazırlanması sürecinde başlatılmalıdır. Kendisinin katıldığı ve/veya onayının alındığı bir TİS teklifinin temel alındığı bir TİS sürecinde üye mutlaka ki, sürece her açıdan sahip çıkan, sendikanın aldığı kararlara uyma konusunda daha aktif olan bir konumda olacaktır.

Teklif hazırlanma sürecine katılan-onayı alınan üye TİS sürecinde bilgilendirilen, önemli aşamalarda gerektiğinde yeniden onayına başvuru alan üye-işçi sendikanın TİS mücadelesinde aldığı kararları hayata geçirmede çok istekli ve kararlı olacaktır.

Sendikanın Ekonomik Gücü

Sendikanın ekonomik gücü, üyelerine çeşitli hizmetleri sağlaması ve özellikle de başta eğitim çalışmaları olmak üzere iç örgütlenme çalışmalarını gerektiği düzeyde yapabilmesi için önemlidir. Kaldı ki, bütün sendikal faaliyetler, aynı zamanda bir parasal maliyet çıkartır. Ancak, bunların da ötesinde ekonomik güç, toplu pazarlık sürecinde önemli değişkendir. Çünkü, gerektiği durumlarda gerçekleştirilecek bir çok demokratik, meşru, yasal eylemler için yine yasal prosedürün gerektiğinde üretimden gelen gücün (grev) etkin ve kararlı bir biçimde kullanılabilmesi için sendikanın ekonomik gücünün olması, toplu pazarlık sürecinde önemli bir unsurdur.

Tarafların Toplumdaki Etkinliği

İşçi sendikası ve işveren (veya işveren sendikası) toplu iş sözleşmesi masasına toplumdaki etkinlikleriyle otururlar. Toplumsal etkinlik ve toplumsal destek, TİS pazarlık-mücadele sürecinde belki somut olarak görülmeyen, kolayca ölçülemeyen ama tarafların pazarlık sürecindeki ağırlıklarını-etkileyen koşullardır. Ama Toplumsal etkinlik veya toplumsal destek, genel olarak belirli bir süreçte toplumsal ve siyasal düzeydeki çeşitli değişkenlerin etkisiyle oluşur. Tabii ki, TİS sürecinde taraflar toplum desteğini almak için, kamuoyu oluşturucu çeşitli çalışmalar yaparlar. Bu çalışmalar tarafların söz konusu TİS sürecindeki toplumsal desteklerini belirli ölçüde güçlendirebilir. Ancak, Toplumsal olarak belirli yargılar, değerler belirli süreçlerde oluşur, çok kısa sürelerde, toplumsal alt-üst oluşların dışında hızla değişmez. Genel olarak ülkedeki sendikal örgütlülüğün düzeyi, örgütlülüğün işçi sınıfını nicel ve nitel olarak temsil düzeyi de dönemsel olarak sendikaların toplumsal etkinliğini artıran veya azaltan unsurlardır.

Bir örnekle somutlayacak olursak, 1980'in sonunda ve 1990'ların ilk birkaç yılında sendikal hareketin önemli bir toplumsal desteğe sahip olduğunu, toplumsal düzeyde etkin olduklarını söyleyebiliriz. Bu dönemdeki başta TİS olmak üzere örgütlü emek hareketinin mücadelesi toplumun da genel olarak desteğini almıştır. 1990'ın özellikle ilk yarısında neo liberalizmin ikinci yeni ideolojik saldırısı ve uygulamalarıyla bu destek hızla azalmaya başlamıştır: tekelleşen, holdingle- rin eline geçen, çalışanları sendikasızlaştırılan medyanın özelleştirmeye destek vermesi sonucu ağırlıkla KİT'lerde örgütlü sendikalara ve sendikalı işçilere karşı başlattığı saldırı, özelleştirme ve özelleştirmeye karşı sendikaların mücadelede etkisiz kalması, özelleştirme ve anti-sendikal uygulamalarla sendikaların sınıfı temsil düzeyinin daha fazla zayıflaması, artan düzensiz istihdam gibi neo liberal uygulamalar diğer sendikal ve toplumsal gelişmelerle birleşerek sendikaların toplumdaki etkinliklerinin azalmasına yol açmıştır. Hâlbuki ki, söz konusu dönemde, Türk-İş önderliğinde çeşitli platformlarda (Emek Platformu, Demokrasi Platformu vb.) bir araya gelen emek örgütleri tarihlerinin en kitlesel eylemlerini gerçekleştirmişlerdir. Lokal düzeylerde kalsa da, özelleştirmeye karşı birçok sendika etkin bir mücadele vermeye çalışmıştır.

Bütün bu eylemliliğe karşın, yukarıda saydığımız olumsuz etkenler sendikaların toplumsal etkinliğini azaltan bir süreci başlatmıştır. Ne yazık ki, 1990'ın ikinci yarısından sonra sendikalar TİS pazarlık süreçlerine toplumsal destekten daha yoksun olmaya başlamışlardır. Ancak, sendikalar yakın dönemdeki bu olumsuz gelişmeye karşın, toplumda işgücünü satarak geçinen kesimin hızla artmasının(işçileşme) avantajını da kullanarak, bütün olumsuz unsurlara karşın, toplumsal etkinliklerini yeniden güçlendirmeye başlamışlardır.

Kısaca, TİS pazarlık sürecinde sendikaların toplumdaki etkinlikleri, ya da, başka ifade ile toplumsal destekleri TİS pazarlığına, müzakeresine başlayan sendikayı masada daha güçlü ya da daha güçsüz kılan bir değişkendir.

İşletmenin-İşyerinin Koşulları, Durumu

Bir toplu pazarlık sürecinde bir önemli değişken de toplu iş sözleşmesinin yapıldığı işletme veya işyerinin koşulları, durumudur. İşyerinin, işletmenin bilançosu, yani kar-zarar durumu, faaliyet gösterdiği sektördeki mevcut pazar durumu, ileriye dönük projeksiyonları (yatırım öngörüp görmediği, kapasite artırıp artırmayacağı, makineleşme-otomasyon durumu vb.) da toplu iş sözleşmesi pazarlığını etkileyen unsurlardır. Kabul etmek gerekir ki, bilançosunda ciddi miktarda kar görünen, ileriye dönük yatırımları planlayan, üretim kapasitesini artırmayı hedefleyen bir işyeri veya işletme için sürdürülen toplu pazarlık sürecinde sendikanın pazarlık gücü yüksektir.

Örneğin, İSO'nun her yıl düzenli olarak açıkladığı 500 büyük sanayii kuruluşuna ilişkin verilere göre, MESS grup sözleşmesi kapsamındaki işletmeler 2016 yılında ciddi miktarlarda karlar etmişlerdir. Dolayısıyla işletmelerin-işyerlerinin söz konusu karlılık durumu TİS masasında işçi sendikasının yine elini güçlendiren bir etkidir.

Sonuç

Bir toplu pazarlık sürecini etkileyen çok sayıda değişken söz konusudur. Bu yazıda, bunlardan belli başlıları ele alınmıştır. Bu değişkenlerin yukarıda anlatıldığı gibi niteliği TİS pazarlık sürecinin seyrini etkiler. Ama, şunu da unutmamak gerekir ki, bu verili değişkenlerin ötesinde, sürecin seyrini ve işçilerin-sendikasının TİS teklifindeki hedeflere ulaşım ulaşmayacağını belirleyecek bir diğer temel değişken ise, sendikanın demokratik bir süreçte oluşturduğu TİS mücadele stratejisini, akılcı, kararlı bir önderlikle hayata geçirmesi; üyesi işçilerin-emekçilerin de, sendikasının TİS sürecine ilişkin aldığı bütün kararlara tam bir emekçi dayanışmasıyla, her aşamada örgüt disiplinini koruyarak uymasdır.